

Відгук
офіційного опонента на дисертаційну роботу
Кравченка Андрія Сергійовича
«Комерціалізація вищої освіти: соціокультурний аспект»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук
за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Дисертаційне дослідження А. С. Кравченка є актуальним за ступенем наукового опрацювання проблеми комерціалізації вищої освіти і своєрідним за методологією та структурою аналізу досліджуваного процесу.

Сучасні трансформації системи освіти в Україні, її інтеграція в європейський та світовий простір обумовлені не тільки державними та ринковими інтересами, але й в цілому наявною соціокультурною ситуацією. По-суті, комерціалізація як прояв модернізаційних процесів в системі освіти, постає своєрідним викликом сьогодення. Однак, в суспільстві є наукові суперечки з приводу того, наскільки масштабний даний процес, в якій формі він протікає та як позначається на якості надання освітніх послуг. Можна погодитися з автором дисертації, що зберігається значна концептуальна невизначеність у використанні таких категорій, як «комерціалізація вищої освіти», «академічний капіталізм», «підприємницький університет»; недостатньо осмисленими залишаються теоретичні засади дослідження усього розмаїття проявів комерціалізації в системі вищої освіти, відчувається брак емпіричних досліджень з цієї проблематики (с. 5). Дисертаційна робота Кравченка А. С. спрямована на розв'язання означених питань, тому актуальність цієї роботи не викликає заперечень. Автор стверджує (с. 112, с. 118), що необхідною основою для адекватної стратегії модернізації вищої школи в кожній країні є аналіз специфіки, спрямованості, глибини та масштабів процесів, що відбуваються в освіті та в пов'язаних з нею сферах, як на глобальному, так і на локальному (національному) рівнях. Осмислення

відповідних процесів і вироблення відповідних стратегічних рішень неможливо без урахування соціальних і культурних контекстів сучасної вищої освіти.

Особистий науковий внесок здобувача полягає в дослідженні соціокультурних особливостей комерціалізації вищої освіти в сучасному українському суспільстві. Автором розроблені концептуальні засади соціологічного вивчення комерціалізації вищої освіти (розділ 1, 2) та спрогнозовано вплив комерціалізації на систему вищої освіти України (розділ 3).

Треба відзначити наукову новизну, яка притаманна цілому ряду питань, що розглядаються в роботі. Визначенні та охарактеризовані етапи виникнення та розвитку комерціалізації в системі вищої освіти України (с. 88-90 дисертації, с. 8 автореферату), представлені основні потенційні наслідки комерціалізації вищої освіти в Україні для різних сфер (с. 98), наголошено, що вони мають переважно негативний характер (с. 13 автореферату), встановлено, що комерціалізація є одним з факторів модернізації вищої освіти (с. 123).

Безумовно позитивною рисою дисертаційного дослідження є систематизація передумов комерціалізації вищої освіти, серед яких найбільш вагомими, на думку автора, є діяльність приватних вищих навчальних закладів, використання додаткових платних освітніх послуг, навчання студентів за кошти фізичних та юридичних осіб, проведення в університетах наукових досліджень, що орієнтовані на ринок. Поряд із цим, в роботі приділена увага розгляду таких передумов, як скорочення фінансування вищої школи з боку держави, поява нових можливостей, в тому числі, бізнес-можливостей для вищих навчальних закладів щодо отримання доходів, зростання конкуренції з боку вищих навчальних закладів (с. 6-7 автореферату, с. 101 дисертації). Автор стверджує, що існуюча модель українського університету не передбачає концентрації наукового потенціалу

саме в університеті, що знижує надходження до бюджетів вищих навчальних закладів за рахунок отримання грантів на наукові дослідження (с. 124 дисертації). Вирішення проблем з фінансуванням вищої школи та здійсненням відповідних реформ автор пов'язує з внормованим процесом її комерціалізації (с. 125).

Заслуговує на підтримку авторське уточнення щодо поняття «комерціалізація вищої освіти» яке розглядається як процес входження в цю сферу ринкових відносин, що можуть змінити структуру, завдання, функції вищої освіти загалом та окремих вищих навчальних закладів, створюють коло додаткових освітніх послуг (с. 59, с. 156). Поняття «комерціалізація вищої освіти» є, на думку дисертанта, вужчим за поняття «академічний капіталізм» (с. 31).

В роботі розглянуто «академічний капіталізм» як елемент сучасної системи вищої освіти. Автор запропонував таке визначення: «академічний капіталізм» – ринкова або квазіринкова діяльність вищого навчального закладу, а також його співробітників із залучення зовнішніх коштів як за рахунок збільшення кількості студентів, здатних запропонувати вищу плату за навчання, так і за рахунок орієнтованих на ринок досліджень та грантових проектів (с. 73 дисертації, с. 7 автореферату).

Значна увага автора приділена вдосконаленню та розширенню уявлень щодо терміну «підприємницький університет», його завданням, ознакам. Дисертантом «підприємницький університет» розуміється як вищий навчальний заклад, що рівноцінно поєднує академічні традиції та підприємницьку діяльність, основою якого є класичні академічні структури, а процес комерціалізації здійснюється співробітниками з розвинутою підприємницькою культурою (с. 105 дисертації, с. 9 автореферату).

Цікавим і обгрунтованим є також аналіз сучасних комерційних практик в українській вищій освіті. Удосконалено уявлення про суб'єктів розвитку

комерціалізації вищої освіти серед викладачів вищих навчальних закладів України (с. 123-124), визначені базові орієнтації викладачів щодо оцінки результатів модернізаційних процесів, які відбуваються у вищій школі (с. 119).

Позитивним є й те, що в ракурсі розуміння природи комерціалізації проведено міждисциплінарний аналіз освіти та знань: аналіз освіти та знання відносно товарної форми (с. 14-15), вплив освіти та знання на суспільство (с. 18), розгляд освіти як ресурсу розвитку (с. 27), аналіз моделей національних стратегій розвитку освіти (с. 41-42). Приділена увага розгляду комерціалізації в контексті академічного капіталізму. Автор приходять до висновку, що найближчим часом у вищій освіті можна очікувати більше ринку й менше регулювання: роль держави у вищій освіті невмовимо слабнуче в міру просування вищої освіти в напрямку ринку (с. 29-30). Безумовно, на думку автора, держава – найбільш впливовий агент модернізаційних перетворень (с. 26), але ж введення в дію формальних правил обмежують можливості для інституціональних взаємодій з приводу задоволення суспільно визнаних потреб, що пов'язані з вищою професійною освітою.

Зроблено порівняльний аналіз ситуації з комерціалізацією освітніх продуктів у Європі та в Україні (с. 77-83). Автор зазначає декілька напрямків комерціалізації вищої освіти, які в сучасних умовах можуть стати ключовими, а саме: посилення ролі держави в розширенні автономії вищих навчальних закладів, розширення лінійки освітніх продуктів і появи нових завдяки переходу до моделі освіти продовж життя, впровадження сучасних методик фінансового менеджменту, комерціалізація наукової діяльності, зміна управлінської парадигми в українській вищій освіті та ін.

Усе зазначене дає підставу стверджувати, що дисертацію А. С. Кравченка виконано на професійному рівні. Дисертація має усі риси

самостійної та завершеної роботи. Положення, що викладені в дисертації, є науково обґрунтованими.

Автореферат включає загальну характеристику і короткий виклад основного змісту дисертації, виконаний відповідно до його викладу в рукописі роботи. Матеріали автореферату віддзеркалюють зміст дисертаційної роботи.

В той же час дисертаційна робота Кравченка А. С. містить певні недоліки та дискусійні положення.

1. Викликає деякий подив відсутність авторської уваги до співвідношення понять «підприємницький університет», «корпоративний університет», «дослідницький університет». Якщо доцільність використання поняття «підприємницький університет» добре обґрунтована, то аналіз поняття та потенціалу «корпоративного університету» та «дослідницького університету» в рамках зазначеної проблеми залишився поза увагою автора.

2. У роботі зазначено, що безперервна освіта є важливою для подальшого розвитку комерціалізаційних практик (с. 76), але ця позиція автора потребує подальшого аналізу та аргументації.

3. Виходячи з назви дисертаційної роботи доцільним бачиться визначення не тільки передумов та перешкод комерціалізації вищої освіти, фіксації базових орієнтацій викладачів вітчизняних вищих навчальних закладів щодо оцінки результатів процесів модернізації у вищій школі України, але й визначення наслідків процесу комерціалізації вищої школи в Україні. Такий аналіз значно прикрасив би дисертаційну роботу.

4. На мою думку слід додати до інтерпретації удосконаленого поняття «комерціалізація вищої освіти» те, що цей процес є фактором модернізації вищої освіти тим паче, що це емпірично доведено в роботі (с. 123).

Разом із тим, наведені зауваження не знижують загальне позитивне відношення до тематики дисертаційного дослідження та автореферату дисертації. Відчувається, що дисертаційна робота виконана самостійно, є завершеною науково-дослідною роботою теоретико-прикладного характеру. Зміст дисертаційної роботи та автореферату А. С. Кравченко в достатній мірі розкриває її тему. Автореферат написаний ясною і чіткою мовою. Основні положення дисертаційного дослідження досить повно опубліковані у наукових працях, чотири з яких у фахових виданнях України з соціологічних наук. Загальні висновки за результатами, що одержав дисертант, представляють науковий та практичний інтерес. Достовірність основних теоретичних положень забезпечена їх апробацією через оприлюднення на наукових та науково-практичних конференціях.

Вважаю, що дисертаційна робота Кравченко Андрія Сергійовича «Комерціалізація вищої освіти: соціокультурний аспект» за науковою новизною, актуальністю та практичною значущістю відповідає вимогам «Порядку присудження наукових степенів і присвоєння вченого звання наукового співробітника», ухваленого постановою КМ України № 567 від 24.07.2013 р., а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології.

Кандидат соціологічних наук, доцент
Харківського гуманітарного
університету «Народна українська
академія», доцент кафедри соціології

Овакіян

О. С. Овакімян

